

УДК 811.161.2'272:159.964

Н. В. Кутуза

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

ФЕНОМЕН ВПЛИВУ В ПРИРОДНИЧИХ НАУКАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті подано теоретичний огляд наукової кваліфікації впливу в природничих науках, зокрема увагу зосереджено на медичному аспекті впливу, що становить фізіологічну специфіку комунікативного впливу. Окреслено етапи історії вивчення впливу з виокремленням основних здобутків у цій галузі: релігійно-містичний, метафізичний, психофізіотерапевтичний, де запропоновано додати новітній етап – психокорегувальний (психокорективний). Акцентовано також на гіпнотичному характері впливу, його трансівній специфіці, що стало підґрунтям недирективного гіпнозу Мілтона Еріксона.

Ключові слова: вплив, гіпноз, сугестія, транс, еріксонівський гіпноз, фізіологічне підґрунтя.

Актуальність теми дослідження. Вплив як різнобічний і надскладний феномен людського буття ставав об'єктом зацікавлення багатьох наук: природничих, соціальних, гуманітарних. Як відзначає Г. А. Ковальов, вплив – «це міждисциплінарна сфера наукового аналізу, предметна специфіка якого щоразу унікальна і залежить від характеру та засобів розкриття предмета в межах конкретної наукової дисципліни» [8, с. 4–5], тому в низці наукових напрямів, представники яких вивчають вплив, витлумачується відповідний аспект його архітектоніки. Так, І. Ю. Черепанова підкреслює, що феномен сугестії (як різновиду впливу – Н. К.) традиційно уналежнювали до сфери магії, релігії, медицини та психології [19, с. 18], що й пояснює більш глибоке, ємне дослідження впливу в цих галузях. Пізніше феноменом впливу стали цікавитися педагоги, а з часом він привернув увагу соціологів, юристів, політиків, істориків та ін. [16, с. 183]. Подалі, накопичуючи знання про вплив як сугестійне явище, досліджуючи його з різних боків, учені дійшли висновку, що: 1) сугестія має міждисциплінарні зв'язки переважно на перетині філології та психології, а процес скерованого впливу правомірно розглядати в традиціях теорії комунікації (див. праці Л. М. Мурзіна, І. Ю. Черепанової, Г. А. Ковальова, Т. Ю. Ковалевської, О. О. Селіванової); 2) феномен навіювання (сугестії) є результатом поєднання таких наук, як психологія, медицина, педагогіка, політологія, філологія, що, на думку Н. Д. Субботіної, «може поєднати соціальна філософія, котра вивчає роль сугестії в суспільстві» [18, с. 13]. Г. К. Лозанов же наголошував, що цей

феномен є синтезом педагогіки, медицини та мистецтва, а власне психологічними явищами навіювання займається така галузь науки, як сугестологія, витлумачувана не у вузькоклінічному, а в широкому, соціально-психологічному, аспекті [11], що підкреслює необхідність коректного синтезу наявних у різних наукових напрямках тлумачень цього явища.

Ступінь розроблення проблеми. Найактивніше вчені зацікавлювалися медичними аспектами впливу, про що свідчить величезний масив наукових розвідок і відкриттів щодо природи впливу в медицині порівняно з іншими науковими галузями. Ґрунтовно вплив вивчали такі вчені (психіатри, психотерапевти, нейрофізіологи та ін.), як І. Бернгейм, В. М. Бехтерев, Дж. Бред, Л. П. Гримак, Дж. Гриндер, В. Л. Деглін, Р. Дилтс, М. Еріксон, А. Льєбо, О. Р. Лурія, І. П. Павлов, К. І. Платонов, Б. Ф. Поршнєв, А. М. Свядоц, І. М. Сеченов, О. П. Слободяник, Д. Л. Співак, А. А. Токарський, О. О. Ухтомський, З. Фройд, М. Холл, Т. В. Чернігівська, Ж. Шарко тощо, де підвищену увагу приділяли феномену гіпнозу як інтенсифікованій формі впливу.

Метою роботи є теоретичний огляд наукової кваліфікації впливу у медичній галузі. У процесі досягнення поставленої мети вирішено низку таких **завдань**: розглянуто феномен впливу як синтез наук, окреслено природу явища впливу, досліджено динаміку розвитку фізіологічного складника феномену впливу загалом і гіпнозу зокрема, окреслено специфіку трансу в еріксонівському гіпнозі.

Об'єкт дослідження – феномен впливу як комплексне явище, предмет – фізіологічний аспект впливу.

Методи дослідження. У роботі використано описовий метод для висвітлення особливостей впливу на різних етапах; методи аналізу та синтезу для ідентифікації складників впливу та поєднання їх у єдиний комплекс; метод індукції для конкретизації загальних висновків.

Викладення основного змісту дослідження. Як зазначає І. Ю. Черепанова, «найбільш часто сугестія цілеспрямовано використовується в медицині й вивчається переважно у зв'язку з питаннями психотерапії» [19, с. 26], котру витлумачують як «прямий або опосередкований словесний вплив за допомогою навіювання чи самонавіювання на найвищі або найнижчі психічні, а також соматичні процеси, на особистість загалом, для усунення хворобливих явищ, зміну ставлення до «Я» та «не-Я» [16, с. 57], де увиразнено психотерапевтичну роль людського слова як потужного фізіологічного та лікувального фактора [там само]. Окремим розділом психотерапії є сугестотерапія – корекція психічного і соматичного стану пацієнта через сугестивний вплив [4]. Пояснюючи процес психотерапевтичного впливу загалом, О. П. Слободяник відзначив, що «існує безперервний зв'язок між першою та другою сигнальними системами: подразнення, застосовувані в процесі психотерапії, які потрапляють у мозок через другу сигнальну систему, досягають через неї першої сигнальної системи й відповідно діють на цю останню й на її співвідношення з відділами головного мозку, що знаходяться нижче» [16, с. 88], що фізіологічно зумовлює

гіпно-сугестивний ефект в інтелектуальній, вольовій та емоційній сферах людини [там само].

Загалом в історії вивчення проблем впливу, на думку Н. В. Слухай, доцільно виокремлювати три етапи: 1) релігійно-містичний – давні та середні віки; 2) метафізичний – XVII–XIX ст.; 3) сучасний (починаючи з теоретичних узагальнень Д. Бреда) [17, с. 45]. Проте, на нашу думку, варто додати й новітній етап, оскільки з часів Д. Бреда до сьогодні кількість відомостей впливу в галузі медицини значно поповнилася. Відзначимо, що кожний із цих етапів дослідження впливу давав значний поштовх подальшому вивченню цього феномену. Спираючись на наведену проф. Н. В. Слухай класифікацію етапів дослідження впливу, пропонуємо таку періодизацію, де кожний етап відбиває поглиблене зосередження вчених на функційних особливостей та певних складниках цього явища: 1) релігійно-містичний етап – давні (VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.) та середні (V ст. – кін. XV – поч. XVI ст.) ст.; 2) метафізичний – XVII–XIX ст.; 3) психофізіотерапевтичний – середина XIX – кін. XX ст.; 4) психокорегувальний (психокорективний) – кін. XX ст. – поч. XXI ст. Наведений нижче детальний розгляд специфіки цих етапів уможливить усвідомлення динаміки вивчення феномену впливу.

1). **Релігійно-містичний етап** зародження вивчення впливу датується давніми та середніми віками, характеризує ранні форми програмування поведінки людини, які використовували з лікувальною метою шляхом занурення в гіпно-тичний сон / трансовий стан [16, с. 151; 17, с. 18]. На цьому етапі дослідження впливу відбувалося синтезовано з його функціонуванням у релігійній сфері. В давні часи міцно вкорінюється уявлення про величезну вагу словесного впливу: «будь-який психологічний, словесний вплив здатний підсилювати цілющі властивості лікувальних трав, настоянок та ін. засобів лікування (т. зв. опосередкована психотерапія), і – навпаки – лікувальні засоби сприяють більшій ефективності словесного впливу» [1, с. 8], що засвідчує підвищений результат при комплексному застосуванні всіх складників впливу. Перша з відомих спроб теоретичного осмислення феномену впливу належить Авіценні, який стверджував, що трьома китами медицини є ніж, трава й слова [17, с. 31]. І з цього етапу фактично бере початок психотерапія, активізується науковий підхід вивчення впливу, і шляхи медицини та релігії розходяться [див. 1, с. 9].

2). **Метафізичний етап** охоплює XVII–XIX ст. і відзначається появою таких понять, як «тваринний магнетизм», «магнетичний флюїд», «месмеризм». На переконання багатьох учених, перша спроба пояснення явища «тваринного магнетизму» була здійснена віденським лікарем А. Месмером у 1773 р., проте: 1) вперше у своїх творах термін «магнетизм» застосував відомий лікар Парацельс (1493–1541), який стверджував, що між планетами й людиною, між людьми є взаємне притягання – магнетична сила [17, с. 154]; 2) власне концепція магнетизму була запропонована на майже 130 років раніше, ніж А. Месмером: у 1646 р. німецький математик Атанас Кирхер видав книгу, де доводив існу-

вання природної сили («тваринний магнетизм»), що відповідає за виникнення хвороби й одужання. Під впливом цієї ідеї шотландець Максвелл у 1665 р. розробив теорію магнітотерапії, згідно з якою душі живих істот випромінюють, і це випромінювання походить із деякого духу життя, універсальної субстанції, спільної для всіх тіл, тому вона може бути використана для лікування хвороб [9, с. 9].

З огляду на це А. Месмеру належить не започаткування, а подальший розвиток цієї теорії: він стверджував про наявність гравітаційних хвиль, які просякають атмосферу і впливають на все, що знаходиться на землі (1773 р.). Цю особливу енергію А. Месмер назвав «магнетичним флюїдом», і ця сила магнетизму притаманна певним людям, які й можуть лікувати [9, с. 10]. Але основним досягненням ученого була не його теорія, а власне розроблений ним метод занурення в транс, який він пов'язав із сомнамбулізмом, виявивши, що терапевтичний вплив найпотужніше діє на пацієнтів, занурених у транс [9, с. 11–12]. Найвагомішим же внеском А. Месмера було відкриття факту психічного лікування, що стало підґрунтям сучасної гіпнології та психотерапії [9, с. 13].

Послідовник А. Месмера, маркіз Шастане де П'юїсегюр неочікувано відкрив явище штучного сомнамбулізму, що також подалі буде використовуватись у вченні про гіпноз [9, с. 13–14]. Послідовник Ш. де П'юїсегюра абат Жозе Кустодіо де Фаріа звернув увагу на те, що на перший план у лікуванні психічних розладів висувається не вплив якоїсь магічної сили, а психічна чуттєвість людини, тобто при впливі відіграють велику роль особливості психофізіологічних процесів людини. Абат Фаріа зробив декілька відкриттів у галузі методів занурення в транс: 1) термін «тваринний магнетизм» він визначив як «концентрацію»; 2) описав, у який спосіб за допомогою концентрації, тобто трансу, можна усунути біль («месмеричне знеболювання») для проведення хірургічних операцій [1, с. 12]. Підкреслимо, що концентрація і сьогодні вважається одним з етапів занурення в транс, гіпноз, а отримані цим дослідником відомості активно й успішно використовувались у сфері медицини.

3). **Психофізіотерапевтичний етап**, який охоплює середину XIX – кін. XX ст., засвідчує активність вивчення впливу невропатологами, психотерапевтами, що сприяло використанню впливу (сугестії) як спеціального методу лікування [див. 16, с. 183] в корекції психічного та соматичного стану хворого. Починаючи з 1850 р. у Дж. Бреда, а потім у А. Льебо й І. Бернгейма поняття «магнетизм» виходить з ужитку. Замість нього Дж. Бред уводить поняття гіпнозу, що з грецької позначає «сон», а поняття «магнетичного флюїду» замінюється А. Льебо на «сугестію» (suggestion). Термін «навіювання» починає використовуватись у гіпнотерапії й експериментальній психології [9, с. 61], а згодом і в інших галузях знань.

У 1841 р. Дж. Бред зацікавився технікою гіпнозу і, провівши відповідні експерименти, дійшов висновку, що цей феномен викликається не магнетичним

флюїдом, а дією сил, притаманних індивідові, який перебуває в стані трансю. Він продемонстрував, що такі сили є зовнішнім виявом особливого нервового сну, який виникає у людини під впливом втоми чи, наприклад, погляду, довготривалого та пильного, зосередженого на блискучому предметі [1, с. 13]. Як і Дж. Бред, французький лікар А. Льебо вважав, що навіювання відіграє основну роль у процесі гіпнотизації, проте пропонував не зосередження на блискучому предметі, а уповільнене присипляння тихим голосом, що в кожній людині пов'язано із засинанням [9, с. 18]. Думки, висловлені гіпнотизером при навіюванні, а також власні думки, почуття, бажання гіпнотизованого, який перебуває в гіпнотичному сні, впливають особливо глибоко, змінюючи його чуттєвість, діяльність внутрішніх органів, самопочуття, поведінку [9, с. 18–19], що використовують з лікувальною метою як фізичних, так і психологічних хвороб.

Кінець ХХ ст. відзначився створенням у Франції двох потужних центрів із вивчення гіпнозу, які значно вплинули на подальший розвиток дослідження його природи (Сальпетрієрська (чи Паризька) та Нансійська школи). Сальпетрієрська школа на чолі з неврологом і психіатром Ж. Шарко дотримувалася фізіологічної концепції гіпнозу. Вивчаючи явище гіпнозу на істеричних хворих, Ж. Шарко виявив, що у них гіпнотичний стан викликається шляхом одноманітних, монотонних чи раптових і різких подразників, які діють на органи слуху та зору [1, с. 14]. Також у цей період розпочалося розмежування явищ впливу та гіпнозу, де вплив дорівнювався до віри й ототожнювався з давніми сакральними культурно-ритуальними практиками [17, с. 37], а гіпноз сприймався як медичний засіб лікування істерії. Нансійська школа на чолі з професором терапевтичної клініки університету І. Бернгеймом схилилася до психологічної концепції гіпнозу [1, с. 14–15]. І. Бернгейм став першим ученим, який указав на існування психологічного феномену – впливу в бадьорому стані через механізм самонавіювання [9, с. 20], проте вчений і його прихильники, ототожнюючи поняття «гіпноз» і «навіювання», заперечували самостійність гіпнозу, його існування поза сферою вербального впливу [1, с. 16]. Г. Авер теж вважає, що «хоч гіпноз і навіювання взаємопов'язані, вони є різними явищами: гіпноз – це стан, а навіювання – це процес» [1, с. 16]. Проте в нашій роботі ми спираємося на теорію І. П. Павлова, згідно з якою гіпноз є інтенсифікованим різновидом впливу, де максимально задіюються і фізіологічний, і психологічний складники. Тим часом саме Дж. Бред, А. Льебо, Ж. Шарко та І. Бернгейм, незважаючи на деякі розходження в поглядах, вважаються основоположниками вчення про гіпноз [1, с. 15].

Вагомим внеском у дослідження гіпнозу та впливу в цілому стало обґрунтування У. Джеймсом у 1890 р. принципу «асоціацій» (тепер відомий як принцип «якоріння»), де гіпноз визначено як вплив, що веде до трансювого стану [17, с. 39], і є «формою особливого стану свідомості, який характеризується найвищою мірою селективності (вибірковості) стосовно того, що допускається до свідомості в певний момент» [2, с. 47–48]. Також багато положень теорії

У. Джеймса покладено в основу НЛП [17, с. 39].

Особливої ваги в теоретичному та практичному значенні набули розробки З. Фрейда, якого вразив факт постгіпнотичного стану, при якому особистість діє з невідомої їй причини, проте знаходить пояснення своїм незрозумілим вчинкам. Це спонукало його віднайти до цієї «чорної скриньки» (таємниць несвідомого) т. зв. ключі, яких виявилось чотири: 1) аналіз сновидінь людини; 2) феномен «трансферу» (перенесення) – пацієнт несвідомо переносить на лікаря свої несвідомі бажання, збережені ще з дитячого віку [9, с. 44], що дає змогу лікареві виявити смисл цих переживань, довести їх до свідомості хворого, допомогти тим самим їх уникнути, звільнитися від них; трансфер, услід за гіпнозом, виступив як ще один спосіб проникнення до сфери витіснених потягів [9, с. 45]; 3) власне гіпноз; 4) метод «вільного висловлювання» або «вільних асоціацій», невідконтрольних свідомості, де пацієнтові пропонувалося висловлювати вголос все, що спадає йому на думку: уривки думок, обмовки, непов'язані слова, асоціації тощо [16, с. 20]. З. Фрейд з'ясував, що процес вільних асоціацій дуже нагадує гіпнотерапію. В такий спосіб, визначивши вільні асоціації реципієнта, можна безперешкодно впливати на нього, прогножуючи певні мовленнєві та поведінкові реакції.

Вагомий внесок у розвиток теорії гіпнозу здійснив український професор-фізіолог В. Я. Данилевський, який експериментально довів спільність природи гіпнозу у людини та тварини [1, с. 16], і витлумачив гіпноз як своєрідний емоційний гіпношок, емоційне, суто рефлекторне гальмування мислення і волі [16, с. 158].

А. А. Токарський, російський гіпнотерапевт і психолог, довів, що гіпноз та вплив (навіювання) є ефективними методами корекції функцій нервової системи [9, с. 24]. Надзвичайно вагомими стали й роботи В. М. Бехтерева, де вперше було проаналізовано роль впливу в міжособистісних відносинах і у виникненні психічних епідемій, обґрунтовано принципи та переваги колективної гіпносихотерапії, продемонстровано підвищення ступеня навіюваності особистості в колективі, а також чітко розмежовано поняття переконання, впливу (сугестії) та гіпнозу [3]. Вчений відзначав, що переконання входить до сфери психічної діяльності за допомогою особистого усвідомлення та засвоюються людиною шляхом обмірковування й усвідомленого перероблення, стаючи частиною «Я» [3, с. 24], тобто відбувається логічне оброблення отриманої інформації. Вплив же, навпаки, «не потребує доказів і логіки, навіювання діє безпосередньо на психічну сферу іншої особи шляхом цікавого та схвильованого мовлення, жестів, міміки, що зводиться до безпосереднього прищеплення тих чи інших психічних станів від однієї особи іншій, – прищеплення, які відбуваються без участі волі сугестанта й нерідко навіть без усвідомлення» [там само]. Гіпноз, на думку дослідника, є штучно викликаним зміненим нормальним сном, при якому, однак, зберігається контакт із гіпнотизером [3, с. 25].

В. М. Бехтерев розподілив гіпноз на три стадії – малий, середній та гли-

бокий гіпноз, що відповідало трьом загальноприйнятим стадіям Фореля – сонливості, гіпотаксії та сомнамбулізму. Також учений приділяв багато уваги дослідженням, скерованим на розроблення способів підвищення лікувальної ефективності впливу, що навіюється хворому в гіпнозі та нормальному стані. Вивчаючи особливості гіпнотичного стану людини, В. М. Бехтерев дійшов висновку про те, що більшу роль при наведенні гіпнотичного стану відіграє словесний вплив, а також низка фізичних подразників [9, с. 25]. Найбільш зручним та успішнішим прийомом В. М. Бехтерев уважав словесний вплив, що міститься як у навіюванні уявлень, пов'язаних у кожної людини із засинанням, так і шляхом наказового способу – вимоги «Спати!». Слабкі фізичні подразники, наприклад, погладжування, тихий шепіт, ритмічне, легке постукування, на його думку, можуть сприяти швидкому засинанню, а іноді викликати гіпнотичний сон без будь-якого словесного впливу [там само], що засвідчує можливість викликати гіпнотичний стан людини не лише вербальними, а й невербальними засобами.

На вагомості рефлексорних особливостей людини наголошував російський фізіолог І. В. Сеченов, яким віднайдено безпосередній зв'язок рефлексу та дій людини: рефлекс закінчується рухом [15]. Центральна нервова система характеризується процесами гальмування, а думка є рефлексом із гальмувальним закінченням [17, с. 41], тобто характеризує раціональне сприйняття. Рефлекси «із підсиленням закінчення – це пристрасті. Впливаючи на психіку людини через „канал пристрастей“, особливо на психіку людини у стані гіпнозу будь-якої глибини, сугестор досягає успіху, активуючи процеси з підсиленням закінчення» [17, с. 41], що засвідчує ірраціональність таких сприйняттєвих процесів.

Ідеї І. В. Сеченова розвинув І. П. Павлов, уперше детально описавши фізіологічну природу гіпнозу, що має три фази: зрівняльну (всі подразники, незалежно від сили діють однаково), парадоксальну (фаза впливу, де слабкий подразник викликає сильну реакцію, сильний – слабку) й ультрапарадоксальну (реакцію викликає стимул, на який мозок зазвичай не реагує [12, с. 41]). Вивчаючи роботу вищої нервової діяльності у тварин за допомогою методу умовних рефлексів, І. П. Павлов установлює, що: 1) фундаментом психічної діяльності є два основні взаємопротилежні й тим не менш тісно пов'язані одним з одним нервові процеси – збудження і гальмування; 2) орган вищої психічної діяльності – кора великих півкуль головного мозку; 3) саме в ній зосереджено головне керування життєдіяльністю нашого організму [9, с. 27–28]. Гіпноз є очагом збудження в загальмованій корі, котрий забезпечує виконання команд сугестора поза критичним контролем сугерента, але гіпноз – не однорідне явище: легкий гіпнотичний стан передбачає бадьорий стан кори мозку, і тоді окрема її ділянка знаходиться в особливо збудженому стані; вплив на збуджену або гіперзбуджену ділянку мозку через другу сигнальну систему забезпечує ефект впливу [17, с. 42]. Вчений стверджував, що вплив (навіювання) є найбільш спрощеним умовним рефлексом людини [9, с. 32]. Поняття класичного умовного рефлек-

су передбачає насамперед засвоєння будь-якої навички на основі асоціацій [6, с. 11]. І. П. Павловим також підтверджена важливість гіпнозу як глибокої психотерапії, що ґрунтується на фізіології [12].

Російський фізіолог О. О. Ухтомський – автор вчення про домінують як тимчасово панувальний набір рефлексів, що скеровує в певний момент часу поведінку організму на вирішення одного, найбільш важливого завдання. В той же час, одного разу розпочавшись і вимагаючи часу для свого виконання, цей панівний рефлекс, або домінують, змінює та гальмує інші рефлекси, які могли б завадити його здійсненню [2, с. 39–40].

Український психіатр К. І. Платонов розробив теорію мовленнєвої психотерапії шляхом прямого впливу лікувального слова (у формі заспокоєння, роз'яснення, переконання та впливу), психотерапевтичних факторів фізіотерапії, трудотерапії, бібліотерапії, курортотерапії [13; 17, с. 43]. На його думку, «немає таких функцій в організмі, які за певних умов неможливо було б збудити, загальмувати або перевернути прямим чи непрямым впливом. Слово, маючи матеріальні корені, може відтворювати й матеріальні зміни в організмі людини» [13, с. 27], що увиразнює надпотужну силу слова. Вчений відзначав, що при конструюванні формул прямого навіювання доцільно використовувати такі засоби: 1) імперативність; 2) застосування простих і зрозумілих слів, які відповідають за своїм змістом рівню інтелектуального розвитку сугерента, змісту його проблеми, яку буде розв'язано; 3) вживання яскравих емоційно забарвлених слів; 4) вимовлення слів авторитетно і твердо, впевнено і спокійно, виразно, з певною інтонацією й акцентами; 4) наявність елементів мотивованого роз'яснення, авторитетного наставляння чи поради; 5) багаторазове повторення; 6) окреслення певних термінів та умов реалізації; 7) апеляція до егоцентричних параметрів; 8) урахування непередбачених реакцій на певне слово [див. 13, с. 266–268]. В такий спосіб словесним впливом можна змінити процеси вищої нервової діяльності, викликавши навіть стан сомнабулізму [16, с. 231].

Нового поштовху вивчення сугестії в медичному аспекті отримало завдяки ідеям історика Б. Ф. Поршнева [14]. Науковець обґрунтував здатність до сугестії як один із механізмів еволюційного розвитку людини в боротьбі за виживання, закріплений на анатомічному рівні [7, с. 18]. Розкриваючи дію механізму сугестії, вчений спирається на концепцію соціального походження вищих психічних функцій людини: всі вищі психічні функції є інтеріоризованими соціальними стосунками [2, с. 51].

Отже, цей період відзначається великим масивом відомостей про специфіку впливових феноменів, здебільшого гіпнозу, саме в цих часових межах виявлено фізіологічні й психологічні особливості людини в процесі гіпнотичного впливу, активно застосовувані в різних галузях знання.

4). **Психокорегувальний (психокорективний) етап** – кін. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. – відзначився ще більшим заглибленням у вивчення впливу як теоретично, так і практично, зокрема «клінічні дослідження патологій мовлен-

ншої та мисленнєвої діяльності мозку (В. Л. Деглін, О. Р. Лурія, О. О. Смирнов, Л. С. Цветкова, Т. В. Чернігівська та ін.) дали змогу дійти важливих висновків про відмінності в способах обробки інформації, що надходить у праву та ліву півкулі мозку» [7, с. 18–19] (детальніше про фізіологічний аспект впливу див. [10]). Відповідно, враховуючи асиметричне функціонування півкуль, була доведена правопівкульна природа сугестії, що стало поштовхом до усвідомлення різних механізмів впливу та його різновидів, зокрема прямого і латентного (див. праці О. Р. Лурії, Л. М. Мурзіна, І. Ю. Черепанової та ін.). На думку О. В. Климентової, такі відомості дали змогу «вийти на широке застосування сугестії не тільки як форми здавна відомого гіпнозу, осмисленого з позицій репродуктивної моделі (М. Еріксон), але й для перепрограмування свідомості з доволі широким спектром завдань з метою психокорекції у психіатрії та психотерапії (Л. П. Гримак, Л. С. Цветкова та ін.)» [7, с. 19]. Російський психофізіолог і гіпнолог Л. П. Гримак довів, що пусковим механізмом гіпнозу є «прямування за лідером», та обґрунтував гіпнотичну природу всіх ЗМІ, насамперед, рекламних повідомлень [5, с. 727–742], на що ми теж спиратимемось у процесі нашого подальшого дослідження.

Відомий гіпнолог В. Л. Райков наголошував на резервному психологічному стані при наведенні гіпнотичного впливу, де максималізується готовність мобілізаційних властивостей психіки: змінена функція свідомості та самосвідомості отримує розширені можливості керування центральною й периферичною нервовими системами, включаючи деякі елементи несвідомого, та певною мірою й організмом загалом [9, с. 37–38]. Проте таке вторгнення, втручання у психіку не завжди є коректним, подекуди й украй небезпечним, оскільки постійне використання резервних можливостей психіки може призвести до виснаження організму загалом.

Величезні можливості у психотерапевтичній медицині (а подалі й у багатьох сферах людської діяльності) відкрив недирективний гіпноз, основоположником якого є Мілтон Еріксон [21], із часом цей гіпноз отримав назву еріксонівського, що витлумачують як «м'яку сугестію, непрямий вплив у символічній формі» [1, с. 41]. В еріксонівському гіпнозі транс розуміється не як стан людини, а як певний тип взаємодії між людьми. Взаємовідношення вибудовуються на принципі співпраці з підлаштуванням до людини, а техніка впливу здійснюється за допомогою вбудованих повідомлень [1, с. 42–43]. У процесі еріксонівського гіпнозу вказівки терапевта не є простими або прямолінійними, а лише містять багато аналогій, метафор і притч, дотичних до вирішення проблем пацієнта. В гіпнотичній моделі М. Еріксона мовлення максимально узагальнене, невизначене й розширене [1, с. 42], що призводить до навантаження власним змістом того простору, який створює ініціатор словами-«пастками» для свідомості реципієнта [див. 20, с. 295]. Загалом механізм лікувальної дії підходу М. Еріксона такий: при використанні внутрішніх ресурсів відбувається заміщення симптому та перелаштування особистості зі скеруванням на майбутнє, на пе-

ретворення і розширення світу людини [9, с. 165], тобто віднайдення резервних можливостей для подолання проблем. Отже, психотехніки еріксонівського гіпнозу значно розширюють перспективи застосування гіпнотичного трансю і за межами медичної сфери.

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, вивчення особливостей впливу в медицині дало змогу з'ясувати фізіологічну специфіку впливового явища, що, у свою чергу, уможливило програмування та навіть перепрограмування свідомості й підсвідомості пацієнтів не лише при лікуванні психосоматичних розладів, а й при застосуванні гіпнотичних технік в інших сферах людської діяльності. Подальший розгляд здобутків психології, соціології та інших наук, пов'язаних так чи інакше з феноменом впливу, дасть змогу якомога глибше й повніше вивчити зазначене явище, усвідомити глобальні процеси та конкретні умови його здійснення тощо, оскільки цей феномен має комплексну природу, складники якої (психологічний, фізіологічний, лінгвістичний та ін.) глибоко вивчають у відповідних галузях.

Література

1. Авер А. Мгновенный гипноз. Как работает сила внушения / А. Авер. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб семейного досуга» ; Белгород : ООО Книжный Клуб «Клуб семейного досуга», 2014. – 320 с.
2. Ахмедов Т. И. Практическая психотерапия: внушение, гипноз, медитация / Т. И. Ахмедов. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; Харьков : «Торсинг», 2003. – 447 с. – (Библиотека практической психологии).
3. Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни / В. М. Бехтерев. – СПб. : Питер, 2001. – 256 с.
4. Гончаров Г. А. Суггестия: теория и практика [Электронный ресурс] / Г. А. Гончаров. – Режим доступа : <http://universalinternetlibrary.ru>
5. Гримак Л. П. Гипноз рекламы (анатомия идеальной формы психической агрессии) / Л. П. Гримак // Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход : учеб. пособ. для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики. – Самара : Издательский дом «Бахрах-М», 2001. – С. 727–742.
6. Клейман П. Психологія 101: факти, теорія, статистика, тести й таке інше! / П. Клейман ; пер. з англ. Ю. Кузьменко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 240 с.
7. Климентова О. В. Вербальна сугестія сакральних текстів (на матеріалі українськомовних молитов) : дис. ...докт. філол. наук : 10.02.01 / Олена Вадимівна Климентова. – К., 2012. – 460 с.
8. Ковалёв Г. А. О системе психологического воздействия / Г. А. Ковалёв // Психология воздействия : сб. науч. трудов. – М., 1989. – С. 4–43.
9. Кондрашов В. В. Внушение и гипноз : практич. руководство / В. В. Кондрашов. – Ростов н / Д : Феникс, 2003. – 352 с.
10. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія / Н. В. Кутуза. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 736 с.
11. Лозанов К. Г. Суггестология / К. Г. Лозанов. – София : Наука и искусство, 1971. – 517 с.
12. Павлов И. П. Полное собрание сочинений / И. П. Павлов. – Изд. 2-е, доп. – М. ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 3. – Кн. 1. – 392 с.
13. Платонов К. И. Слово как физиологический и лечебный фактор / К. И. Платонов. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Медгиз, 1962. – 532 с.

14. Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии / Б. Ф. Поршнев. – М. : Мысль, 1974. – 487 с.
15. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга [Электронный ресурс] / И. М. Сеченов. – Режим доступа : http://psychist.ru/library/sechenov_refleksi_golovnogogo_mozga.pdf
16. Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз / А. П. Слободяник. – Изд. 3-е, испр. и доп. – К. : Здоров'я, 1978. – 480 с.
17. Слухай Н. В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведение человека : учеб.-метод. пособ. / Н. В. Слухай. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. – 319 с.
18. Субботина Н. Д. Суггестия и контрсуггестия в обществе / Н. Д. Субботина. – М. : КомКнига, 2006. – 208 с.
19. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2001. – 400 с.
20. Шейнов В. П. Психотехнологии влияния / В. П. Шейнов. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. – 448 с.
21. Erickson M. Autohypnotic experiences of Milton H. Erickson / M. Erickson, E. Rossi // American Journal of Clinical Hypnosis, 1977. – № 20. – P. 36–54.

References

1. Aver A. Mgnovennyy gipnoz. Kak rabotayet sila vnusheniya / A. Aver. – Khar'kov : Knizhnyy Klub «Klub semeynogo dosuga» ; Belgorod : OOO Knizhnyy Klub «Klub semeynogo dosuga», 2014. – 320 s.
2. Akhmedov T. I. Prakticheskaya psikhoterapiya: vnusheniye, gipnoz, meditatsiya / T. I. Akhmedov. – М. : OOO «Izd-vo AST» ; Khar'kov : «Torsing», 2003. – 447 s. – (Biblioteka prakticheskoy psikhologii).
3. Bekhterev V. M. Vnusheniye i yego rol' v obshchestvennoy zhizni / V. M. Bekhterev. – SPb. : Piter, 2001. – 256 s.
4. Goncharov G. A. Suggestiya: teoriya i praktika [Elektronnyy resurs] / G. A. Goncharov. – Rezhim dostupa : <http://universalinternetlibrary.ru>
5. Grimak L. P. Gipnoz reklamy (anatomya ideal'noy formy psikhicheskoy agressii) / L. P. Grimak // Reklama: vnusheniye i manipulyatsiya. Media-orientirovanny podkhod : ucheb. posob. dlya fakul'tetov psikhologii, sotsiologii, ekonomiki i zhurnalistiki. – Samara : Izdatel'skiy dom «Bakhrakh-M», 2001. – S. 727–742.
6. Kleyman P. Psykholohiya 101: fakty, teoriya, statystyka, testy y take inshe! / P. Kleyman ; per. z anhl. YU. Kuz'menko. – Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub simeynoho dozvillya», 2016. – 240 s.
7. Klymentova O. V. Verbalna suhestiya sakral'nykh tekstiv (na materialy ukrayins'komovnykh molytov) : dys. ...dokt. filol. nauk : 10.02.01 / Olena Vadymivna Klymentova. – K., 2012. – 460 s.
8. Kovalov G. A. O sisteme psikhologicheskogo vozdeystviya / G. A. Kovalov // Psikhologiya vozdeystviya : sb. nauch. trudov. – М., 1989. – S. 4–43.
9. Kondrashov V. V. Vnusheniye i gipnoz : praktich. rukovodstvo / V. V. Kondrashov. – Rostov n / D : Feniks, 2003. – 352 s.
10. Kutuza N. V. Komunikatyvna suhestiya v reklamnomu dyskursi: psykholinhvistychnyy aspekt : monografiya / N. V. Kutuza. – К. : Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2018. – 736 s.
11. Lozanov K. G. Suggestologiya / K. G. Lozanov. – Sofiya : Nauka i izkustvo, 1971. – 517 s.
12. Pavlov I. P. Polnoye sobraniye sochineniy / I. P. Pavlov. – Izd. 2-ye, dop. – М. ; Leningrad : Izd-vo AN SSSR, 1951. – Т. 3. – Kn. 1. – 392 s.
13. Platonov K. I. Slovo kak fiziologicheskii i lechebnyy faktor / K. I. Platonov. – Izd. 3-ye, ispr. i dop. – М. : Medgiz, 1962. – 532 s.
14. Porshnev B. F. O nachale chelovecheskoy istorii. Problemy paleopsikhologii / B. F. Porshnev. – М. : Mysl', 1974. – 487 s.

15. Sechenov I. M. Refleksy golovnoho mozga [Elektronnyy resurs] / I. M. Sechenov. – Rezhim dostupa : [http : // psychist.ru/library/sechenov_refleksi_golovnoho_mozga.pdf](http://psychist.ru/library/sechenov_refleksi_golovnoho_mozga.pdf)
16. Slobodyanik A. P. Psikhoterapiya, vnusheniye, gipnoz / A. P. Slobodyanik. – Izd. 3-ye, ispr. i dop. – K. : Zdorov'ya, 1978. – 480 s.
17. Slukhay N. V. Suggestiya i kommunikatsiya: lingvisticheskoye programmirovaniye povedeniye cheloveka : ucheb.-metod. posob. / N. V. Slukhay. – K. : Izdatel'sko-poligraficheskii tsentr «Kiyevskiy universitet», 2012. – 319 s.
18. Subbotina N. D. Suggestiya i kontrsuggestiya v obshchestve / N. D. Subbotina. – M. : KomKniga, 2006. – 208 s.
19. Cherepanova I. YU. Dom koldun'i. YAzyk tvorcheskogo Bessoznatel'nogo / I. YU. Cherepanova. – M. : KSP+, 2001. – 400 s.
20. Sheynov V. P. Psikhotehnologii vliyaniya / V. P. Sheynov. – M. : AST ; Minsk : Kharvest, 2005. – 448 s.
21. Erickson M. Autohypnotic experiences of Milton H. Erickson / M. Erickson, E. Rossi // American Journal of Clinical Hypnosis, 1977. – № 20. – P. 36–54.

Kutuza N. V.

PHENOMENON OF INFLUENCE IN NATURAL SCIENCES: THEORETICAL REVIEW

The article presents a theoretical review of the scientific qualification of influence in natural sciences, in particular attention is focused on the medical aspect of influence, which forms the physiological specificity of communicative influence. The stages of the history of the study of influence with the identification of the main achievements in this field are outlined: religious-mystical, metaphysical, psychophysiotherapeutic, where it is proposed to add the newest stage - psycho-corrective (psycho-corrective). The emphasis is also on the hypnotic nature of the effect, its trance specificity, which became the basis of the non-directing hypnosis of Milton Erickson.

Keywords: *influence, hypnosis, suggestion, trance, ericonic hypnosis, physiological basis.*